

A DÉL-KELETI FERTŐ-MEDER TÁJHASZNÁLATA A SZABÁLYOZÁSOK ELŐTT

KISS ANDREA

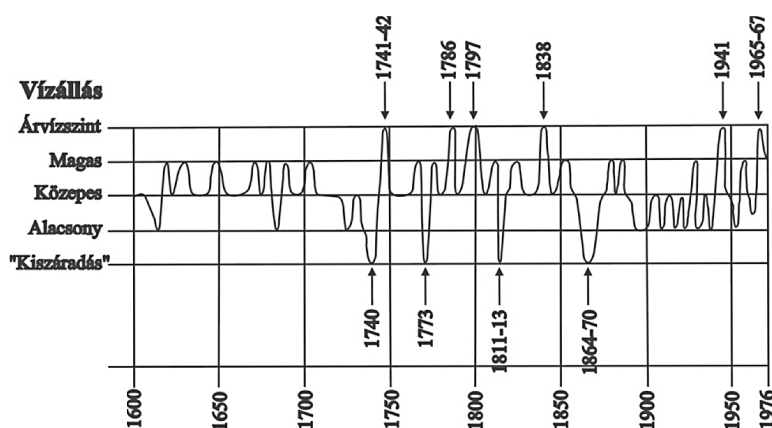
SZTE TTK Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék
6722 Szeged, Egyetem u. 2–6. e-mail: kissandi@earth.geo.u-szeged.hu

Kulcsszavak: tájhasználat, vízszintváltozás, elsődleges meder, másodlagos meder vagy ártér, szigetek

Összefoglalás: A Fertő tó másodlagos medrének vagy árterének tájhasználatát a szabályozások előtt jelentős részben a tó aktuális vízszintjének függvényeként alakult. A jelen tanulmány röviden e tájhasználat egyes elemeit és bizonyos törvényszerűségeket hivatott bemutatni egy, a téma szempontjából jellegzetes mintaterületen olyan leegyszerűsített formában, mely példaként szolgálhat egy későbbi, nagyobb arányú rekonstrukcióhoz. A rendelkezésünkre álló információk birtokában és a vízszintváltozás függvényében három főbb tájhasználati csoport különíthető el, melyek részben közepes és magas, másrészt alacsony vízszintekhez kötődnek. Harmadrészt mind területileg, mind pedig kiemelt gazdasági szerepe miatt külön csoportként kell kezelniünk a szigeteket, illetve a szigetekhez kapcsolódó tájhasználatot.

Bevezető

A 18. század végén kezdődött, de igazán intenzívvé csak a 19. század második felében vált szabályozási munkálatok megkezdése előtt a tó kiterjedt, a korabeli megítélésben szintén a tómeder részét képező ártérrel rendelkezett. A mederhasználat módoszatai – többek között a meder és az ártér kiterjedtsége miatt is – a Fertő délkeleti részén, különösen Sarród és a szomszédos falvak határhasználatán mutathatók be a legteljesebben (1. ábra). A vízszintváltozások alapvetően meghatározták mind az elsődleges tómeder, mind az ártér környezeti viszonyait: a meder gazdasági hasznosításában az aktuális alacsony vagy magas vízszinttől függően ezért a szabályozások előtt legalábbis kettősség figyelhető meg.

1. ábra A Dél-Fertő és a vizsgált terület elhelyezkedése
Figure 1. The southern part of the Fertő area and the sample site

Az ártér nagy része ma a Fertő-Hanság Nemzeti Parkhoz tartozik, melynek fontos célkitűzése a terület egykori természetes élőhely-viszonyainak minél szélesebb körű visszaállítása, élőhely-rekonstrukciók formájában. Ehhez a mainál pontosabb ismeretek szükségese a mederbeli táj már ember által is erősen formált „hagyományos” képéről és használati formáiról, különösen a szabályozások előtti időszakra vonatkozóan. A kérdés azért is lehet érdekes, mivel a tavi ártér tájhasználati lehetőségei a folyami érterek viszonyaitól részben különböznek: a tavi ártereket ugyanis az utóbbival szemben hosszabb ideig tartó alacsony és magas természetes eredetű vízállások jellemzik.

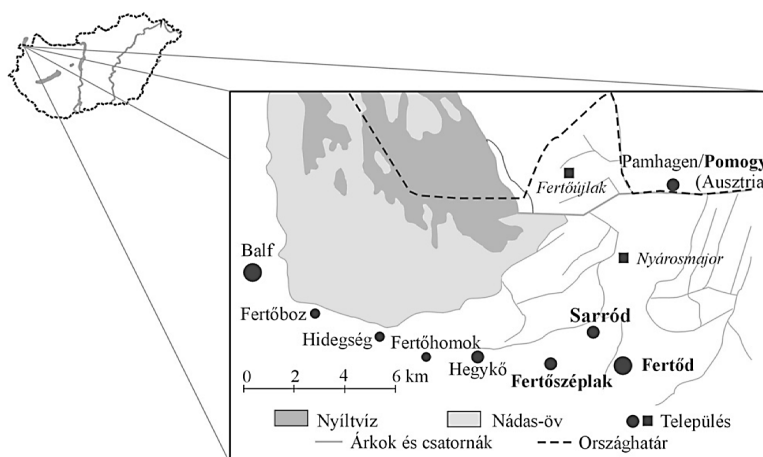
A terület történeti tájhasználatának rekonstrukciójával kapcsolatban azonban több felmerülő problémával kell szembenéznünk. Ez részben a vonatkozó egykorú források szétszórtságát jelenti a különböző magyarországi és ausztriai levéltárakban, térkép- és könyvtárakban, másrészt probléma lehet az, hogy a korabeli térképek sok tekintetben viszonylag kevés részletes információt adnak (a 19–20. század minőségi térképei nagyrészt szabályozások utániak). Ugyanakkor a korai – döntően 19. század előtti – írott források leírásai, s az e leírásokban említett tereptárgyak, objektumok egy része ma már alig köthető pontos helyhez, mely körülmény erőteljesen megnehezíti a környezeti leírások pontos térképezését.

Mindezek figyelembe vételével a jelen tanulmány célja a tavi árterek vízszinttől függő tájképének és hasznosításának egyszerűsített, modellszerű, később más területeken is alkalmazható megjelenítése a Fertő tó délkeleti árterének példáján. E munka forrásául elsősorban középkori és kora-újkor oklevelek, gazdasági feljegyzések, kora-újkor (16–17. századi) és újkor (18–19. századi) levelezés, urbáriumok, összeírások, a területről készült 18–19. századi térképek és határjárás vázlatok, leírások, kataszteri anyagok és a perekkel kapcsolatos jogi iratok, valamint régészeti terepbejárások iratanyagai szolgáltak.

A tó vízszintváltozásai történeti időkben

A Fertő vízszintváltozása, illetve aktuális vízszintje a szabályozások előtt a mederbeli tájkép és tájhasználat fontos meghatározója volt. A tó vízszintjének nagyobb mértékű rekonstrukciója a 17. századtól (különösen annak második felétől), elsősorban gazdasági és jogi feljegyzések felhasználásával lehetséges. A máig egyetlen ismert történeti időszakokra vonatkozó rekonstrukció Fritz Kopf (1963) osztrák hidrológustól származik (2. ábra).

A történeti idősakra vonatkozóan Kopf rekonstrukcióját használva azonban több felmerülő problémával is szembe kell néznünk. Így a rekonstrukció felhasználásánál problémát okozhat az, hogy történeti forrásait nem nevezi meg, ezért a források egykorúságának, hitelességének eldöntése problémába ütközik, forráskritika lehetséges alkalmazásához pedig nincs elérhető információ. További gondot okozhat, hogy a szerző a vízszintváltozásokat folyamatos vonallal (tehát folyamatként ábrázolva) jelöli, ez azonban részben ellentmond a Fertő-környék egykorú forrásviszonyai adta lehetőségeknek. Másrészt a teljes tómeder kiszáradásának tényéről – a 19. század második felében bekövetkezett kivételével, melybe már az emberi beavatkozás is jelentős szerepet játszott – nincs egyértelmű információ. Ugyanakkor elgondolkasztó Károlyi Zoltán hidrológus azon megállapítása, hogy a tó természetes körülmények között, csupán egy száraz időszak következményeként mai klímaviszonyaink mellett teljesen nem száradhat ki (KÁROLYI

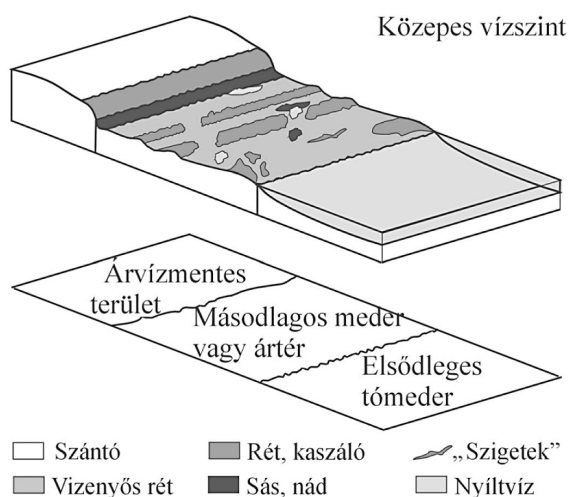
2. ábra A Fertő vízszintjeinek változásai az utóbbi 400 évben
(Kopf 1963; a 20. század viszonyaira frissítve: Zorkóczi 1975, 10. melléklet)
Figure 2. Water level changes of Lake Fertő in the last 400 years
(After KOPF 1963, updated by ZORKÓCZI 1975)

1966). Fritz Kopf rekonstrukciójának bemutatása mégis fontos, mivel reprezentálja a tóvízszint hosszabb távon is követhető változékonyságát az elmúlt 400 év során.

Vízszintváltozások és a vízfelület kiterjedésének változása

A tó csekély mélysége (0,5-0,7 m átlagmélység) és mederfelszínének viszonylagos kiegyenlítetttsége indokolja, hogy kis mértékű vízszintváltozás nagy területek szárazzá válását jelent(heti), mely tulajdonság alapvető mértékben nem változott az utóbbi több száz év folyamán (lásd pl. KOPF 1967). Ma 1 cm vízszintváltozás körülbelül 3 km² tófelület-változással jár (PANNONHALMI 1999). A vízszintváltozással és az időszakos szárazzá válással kapcsolatos ismétlődő sótartalom-változás a tómeder ma szárazon lévő részein található üledékekben, például a Sarródhoz tartozó mederrész (Lászlómajor) területén is világosan kimutatható (SZABOLCS és ÁBRAHÁM 1957). A víz elvonultával a tó sarródi, lápos árterének és a tulajdonképpeni mederrésznek a „talaja” mezőgazdasági hasznosítás szempontjából minőségileg változó képet mutathatott. A 19–20. század fordulóján, a tó igen alacsony vízszintje idején a tómederben végzett „talajfelmérés” szerint a Sarródhoz tartozó, délkeleti mederrészek „közepes minőségűek” voltak (SZONTAGH 1903, térképmelléklet).

Az ártér a tó közepes vagy annál magasabb vízszintje esetén nedves, vizenyős vagy akár többé-kevésbé vízzel borított is lehetett, alacsony vízállás esetén pedig nedves süllyedékekkel és tavakkal tarkított legelő vagy kaszáló, gyakran mindkettő (3. ábra). Az 1727–1728-as összeírás szerint Sarród: „Pascua”-jának (legelő) mennyiségében, kiterjedésében az áradás ideje és a száraz időszak közötti arány 1: 3,5 volt (CR 1727–1728: Sarród). Az ártéri kaszálókat és legelőket a 16. századtól rendelkezésre álló helyi adatok alapján elsősorban a szarvasmarha- (és ló)tenyésztésben hasznosították (pl. ÉLŐ 1937; KISS 2001; TÓTH 1998; lásd még a MOL E 156: UC hivatkozott urbáriumait és összeírásait).

3. ábra A mintaterület leegyszerűsített tájhasználati képe a szabályozások előtt
 Figure 3. The simplified image of the sample area before water regulation works

A Dél-Fertő többi falvaihoz hasonlóan mintaterületünk is jellemző az elnyúlt faluhatár: így valójában a faluhoz tartozó területek nagy részét az ártér vagy másodlagos medre alkotja (a tipizálást lásd: MAKSAY 1974). A szabályozások előtti mederhasználat módozatai az elsősorban folyókhoz kapcsolódó magyar példák mellett (FRISNYÁK 1987), bizonyos mértékig párhuzamba állíthatók a nyugat-európában gyakori, tengerparti ár-apály jelenség által részben befolyásolt, elsősorban állóvizekhez kapcsolódó területek tájhasznosításával. A használat képi ábrázolásának alapjaként ezért Stephen Rippon (2000) nagyrészt holland és angol területekre elkészített munka szolgált. A sarródi mederhasználat egyszerűsített képi bemutatásának az a célja, hogy a Fertő-medre tájhasználat-ábrázolásának olyan mintáját készítsük el, melyre építve általános tájhasználati modelleket lehet felállítani majd az egész Fertő ártérre vonatkozóan. Ez az elemzésre kerülő „korai” periódusra vonatkozóan különösen érdekes feladat, amikor a rendelkezésre álló térképek minősége még csak hozzávetőleges alkalmazásukat teszi lehetővé, s a korabeli írott források alkalmazása a tájhasználat megállapításában még megkülönböztetett jelentőséggel bír.

A mederhasználat módjai a tószabályozás megkezdése előtt

A vizek használata és a halászat, illetve a tógazdálkodás területileg két csoportra bontható: egyrészt maga a tó, másrészt pedig az ártér halászatára. A vizes területek növényzetének (sás, gyékény, nád) felhasználása is fontos kiegészítő bevételi forrásnak számított. Míg a tó halászatáról jóval több információnk van, egyelőre viszonylag kevés biztosat tudunk az ártér halgazdálkodásáról, illetve annak mértékéről. Fertőhomoki és hidegségi párhuzam alapján azonban már a középkorban is számolhatunk nemcsak a tó, de az ártér hasonló típusú hasznosításával (lásd például egy 1281. évi oklevél-hivatkozást: LINDECK-POZZA et al. 1985).

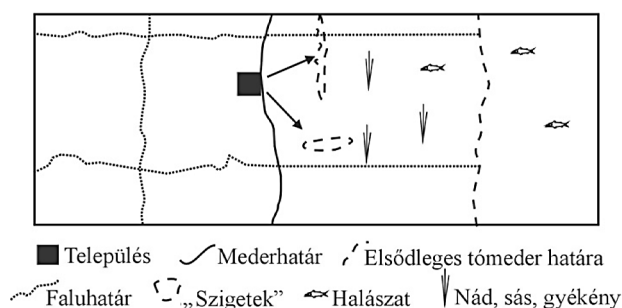
Ugyanakkor a terepadottságok figyelembe vételével az ártéren igen helytálló lehet – természetesen nemcsak a 14. századra vonatkozóan – Belényesy Márta általánosságban megfogalmazott mondata: „A mélyebb részen megüledett vizet az áradás után ugyanis elsősorúként fel lehetett használni halastavaknak” (BELÉNYESY 1953). A halastavak ártéri létére vonatkozóan némi támponttal szolgálhat azon információ, mely szerint 1575-ben az egyik birtokos a Fertőn halastavakat tartott fenn (SOÓS 1937). A 16. század közepén a Nádasdiak a Fertőről vették a növendék halakat halastavaikba (KÁROLYI és SZALAY 1882; SZAMOTA és ZOLNAY 1906). A part menti régióban előforduló nádas, sás és gyékény folyamatos, szintén vízszinttől függő mennyiségű és minőségű jelenlétére, felhasználására főleg 18–19. századi adatokból következtethetünk (lásd pl. CR, LC és a MOL térkép-hivatkozásokat). Meg kell említenünk még a Pomogy (ma Pamhagen, Ausztria) és Sarród közötti szűkületnek a tó többi részéhez viszonyítva is különleges jelentőségét a halászatban, melyet legkésőbb a 14. századtól nyomon követhetünk (lásd pl. 1365: NAGY 1889, 1/253; 1558: NAGY 1889, 2/640; LUKÁCS 1953; KISS 2001).

A 16. század közepén a környék legbefolyásosabb főnemesi családja, a Nádasdiak levelezése, és más 16–17. századi források alapján a kora-újkor folyamán is nagyjából a 18. század végi és 19. század eleji térképeken ábrázoltakhoz hasonló körülményekkel számolhatunk: a sarród-pomogyi átkelőn mind vízen mind pedig a „hanyon” (vagyis az utat ismerve többé-kevésbé száraz lábbal) át lehetett kelni (lásd pl: 16. század: KÁROLYI és SZALAY 1882; MIKÓ 1992, és a hivatkozott MOL E 156 UC urbáriumok). A terület adottságainak jövedelmező kihasználása, a kelet-nyugati és észak-déli útvonalak találkozására épült vámhely volt: létét jelenlegi ismereteink szerint a 14. századtól (1365-től) követhetjük nyomon (NAGY 1889, 1/253).

Az ártér használata közepes és magas vízállás esetén

Közepes és magas vízállás esetén információkkal döntően a (17)–18. századra vonatkozóan rendelkezünk (MOL E 156: UC 12:42/3, 4, 6, 56/33-36; MIKÓ 1992; MOL P 623/124; hivatkozott CR 1715-20, 1752; CL 1767, 1792; MOL hivatkozott térképei; KF/I–II). A rendelkezésre álló korai térképi források legnagyobb része erre az esetre szolgáltat információkat, mivel döntő többségük a tó közepes vagy magas vízállása idején készült. Mely időszakban nemcsak a tulajdonképpen (elsődleges) tómeder, hanem az ártér vagy másodlagos meder is legalább részben vízzel borított. A meder használata ekkor döntően a part menti települések felől történik (4. ábra). Változást e tekintetben csak a tónak a 19. század második felében bekövetkező nagy kiszáradását követő intenzív szabályozások jelentettek.

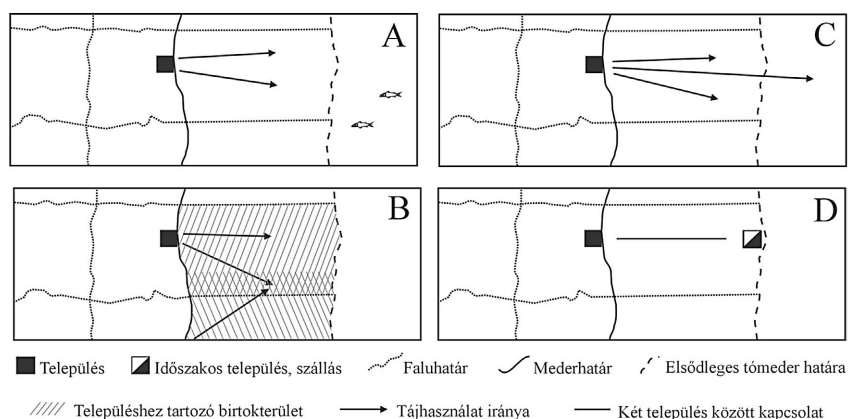
A 4. ábrán bemutatott ártér a magas vízállás miatt részben sekély nyíltvízzel, részben pedig lápos területekkel borított: ekkor legelőként elsősorban a magasabb térszínek („szigetek”) voltak hasznosíthatók, melyeket az állatokkal (döntően marhákkal) néha úszva közelítenek meg, amint ez a Mária Terézia idején készült úrbéri összeírásokban is megjelenik (TÓTH 1998). A terület másik fontos hasznosítási formája ekkor a halászat volt. Közepes vízszint esetén a nádgazdálkodás, valamint a sás és a gyékény szerepe is számottevő, de magas vízszint esetén jelentőségük erősen lecsökken.

4. ábra Mederhasználat közepes és magas vízszint esetén
 Figure 4. Lake basin utilization in case of medium and high water levels

Az ártér és a meder használata alacsony vízállás esetén

A mederhasználat alacsony és nagyon alacsony vízállás esetén feltételezhetően az 5. ábrán bemutatottak szerint alakult. Alacsony (különösen a tartósan alacsony) vízszintek esetén a mederhasználat a korábbinál jobban dokumentált és összetettebb, amint ezt főként a 17. század végétől kezdve fennmaradt határviták anyagában láthatjuk. A források nagy része itt is döntően a 17–18. század viszonyaiba enged betekintést, de ebben az esetben néhány középkori példát is említhetünk, mivel okleveles forrásaink szerint a Fertő rétjeit a (13–)14. században biztosan használták (Kiss 1999, 2001). A 17–18. században itt főleg a legeltetés, illetve a területnek a település irányából kaszálóként történő hasznosítása volt jellemző (5A ábra). A rendelkezésünkre álló 18. századi források nagy része határvitákhoz kapcsolódik olyan ártéri részeken, melyek korábban több falu közös használatában voltak, de egy konkrét falu területéhez tartoztak (lásd pl. a Sarród, Süttör/ Fertőd, Pomogy és Széplak közötti határvitákat: MOL P623/124; MOL P108/111–112; MOL Processus appellati 5/5211; kataszteri összeírások: MOL S 79 Sarród, Széplak; CL 1728, CR 1727–1728). Hosszabb száraz időszakokban, mint például a 18. század első felében az ártér döntően legelőként hasznosult (5B ábra).

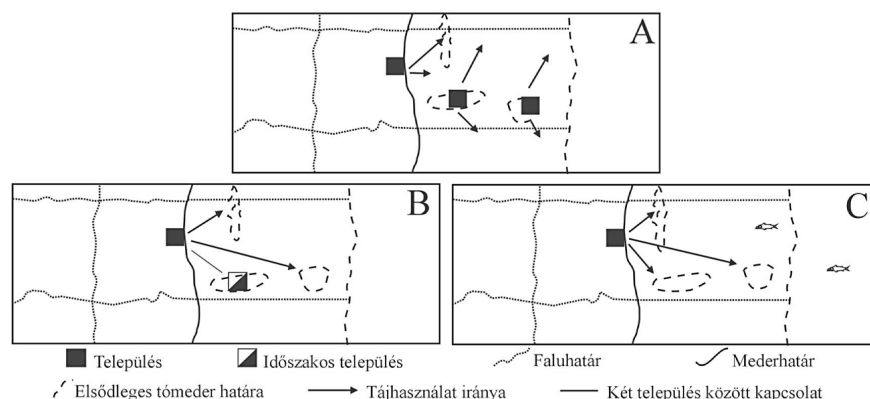

5. ábra Mederhasználat főbb módozatai alacsony vízszint esetén
 Figure 5. Lake basin utilization in case of low water level

A határjárások környezet-leírásai szerint azonban még alacsony vízszint esetén is vízfolyásokkal és mélyedésekkel tarkított lápos-vizenyős legelőkkel találkozunk a 18. század első fele folyamán. Igen alacsony vízszint esetén a tó elsődleges medre, illetve annak egy része is szárazzá vált, s bizonyos mértékig közvetlen hasznosításra (legeltetés) is került (5C ábra). Az 5D ábra egy feltehetően általánosan létező, de a szabályozások előtt konkrétan ritkán említett esetet mutat be: a magasabb térszíneken halászhelyeket vagy állattartáshoz köthető nyári szállásokat, időszakos lakóhelyeket alakítottak ki (lásd pl. KF/III; kataszteri leírások és térképábrázolások: MOL S 79/695: Sarród, Széplak). Ezek aztán később a szabályozások következtében kiszáradt meder első állandó településeivé is válhattak, ahogy ez például Nyáros(major) vagy Mexikópuszta-Fertőújlak esetében történt.

A szigetek használata

A meder használatában betöltött különleges szerepük miatt ki kell emelnünk a szigetek jelentőségét (néprajzi anyagra lásd pl. Élő 1937; régészeti terepbejárásra: MNMRA XVIII. 242/1969, Mihály 1971). Annak ellenére, hogy a környéken csak egyetlen olyan sziget van, melyet az urbáriumok a kora-újkortól kezdve gyakran és következetesen szigetként emlegetnek s ez is a szomszéd falu területét képezi (Jakabsziget-Süttör/ Fertőd), joggal feltételezhetjük, például az 1767-es úrbéri kérdőív vagy a 18. századi térképek, illetve a középkorra vonatkozó régészeti terepbejárások alapján, hogy a szigetek léteztek és használták őket korábban is. Sziget voltuk a vízállástól függött: kevés kivételtől (pl. a Nyéki-szállás: MOL S 80 7/1.) eltekintve jelentős részük így csak magas- vagy árvízszint esetén volt mai fogalmaink szerint is szigetnek nevezhető (6A ábra). Ugyanakkor például alacsony vízállás esetén részben vagy teljesen elveszthették valódi sziget voltukat. Feltehetően azonban mégis inkább kétféle képződménnyel lehet dolgunk. Az első esetben „valódi” szigetekről beszélhetünk: ezek időszakosan vagy állandóan szigetként határolhatók körül. A második esetben az Élő Dezső által is említett (Élő 1937) „látszólagos” szigetekről beszélhetünk: ezek part menti, középvíz esetén a nedves, lápokkal tarkított rétvén zónájából kiemelkedő agyagos-homokos összetételű, félszigetet formáló felszínek.

6. ábra A sziget-használat főbb módozatai
Figure 6. Main types of island-utilization

Egyéb, szigetekre vonatkozó információkkal már a középkorra vonatkozóan is rendelkezünk (6A ábra): okleveles és régészeti adatok alapján a szigetek kihasználtsága a 13–15. században volt a legnagyobb mértékű, mivel ekkor állandó településeket is találhatunk rajtuk (MNMRA, XVIII. 242/1969; MIHÁLY 1971; KISS és PASZTERNÁK 2000). Ennek megfelelően a meder hasznosítása ekkor e szigetek felől is jelentős mértékű lehetett. A 15. századtól a korábban folyamatos megtelepülésre használt szigetek aztán nyári, időszakos szállásokká válhattak (6B ábra). A terület valódi szigeteinek nagyobb része azonban már a szomszéd falvak, így Süttör/Fertőd területét képezte (pl. Jakabsziget). Az újkor nagy részében a használat intenzitása valószínűleg nem haladta meg jelentős mértékben a külterjes legelőként, esetenként kaszálóként történő hasznosítás fokát (6C ábra). Erre vonatkozó konkrét példát egyelőre a 18. századtól tudunk felhozni (pl. MOL P 108/111–112; MOL P 623/124.; MOL Processus appellati 5/5211). A szigetek egy részén megtelepülés még időszakos szinten sem tapasztalható, hanem a „szárazföld,” a falu felől legelőként vagy kaszálóként kerültek hasznosításra (6C ábra). Nem zárhatjuk ki azonban e magasabban fekvő területek időszakos feltörését, intenzívebb használatát (szántás) a szárazabb időszakokban, mely például a 1860-as évek nagy kiszáradása alkalmával is bekövetkezett. A nagy kiszáradás és a szabályozás után az 1860-es évek végétől itt jöttek létre az első állandó telepésekkel (nagyreszt napszámosokkal, zsellérekkel) rendelkező majorok is (VIDÉKI 2000).

Köszönetnyilvánítás

Köszönetemet szeretném kifejezni a Fertő-Hanság Nemzeti Park munkatársainak a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítségükért és hasznos tanácsaikért.

Szövegben szereplő rövidítések

MOL: Magyar Országos Levéltár; SLT: Soproni Levéltár; MNMRA: Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattára; UC: Urbaria et Conscriptioes (Urbáriumok és Összeírások); CR: Conscriptioes Regnicolaris (Országos összeírások); RL: Conscriptioes Localis (Helyi összeírások); KF: katonai felmérés

Irodalom

- BELÉNYESY M. 1953: A halászat a 14. században. *Ethnográfia* 64: 149.
 CL: Conscriptioes localis: MOL, P 623 II. 5.: 1767, 1792, 1728, 1754 Possessio Sárrod. Soproni Levéltár IV/A/14.a
 CR: Conscriptioes regnicolaris: SLT.: IV/A/14.: 1715–20, 1727–28, 1752, 1828.
 ÉLŐ D. 1937: Sárrod monográfiája. Országos Széchenyi Szövetség, Budapest. pp. 25, 27–28.
 FRISNYÁK S. 1995: Magyarország történeti földrajza. Tankönyvkiadó, Budapest.
 KF: Hadtörténeti Múzeum Térképtára I. Katonai Felmérés: Col. V. Sec. 11. (1782); II. Katonai Felmérés: Col. XXIII. Sec. 49; III. Katonai Felmérés: 4957/2, 4958/1. (1880).
 KÁROLYI Á., SZALAY J. 1882: Nádasdy Tamás nádor családi levelezése. MTA, Budapest. p. 54
 KÁROLYI Z. 1966: A Fertő és Hanság vízügyi kérdéseinek mai állása. In: STELCZER K. (szerk.) Beszámoló a Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet 1964. évi munkájából. VITUKI, Budapest. 170–187.
 KISS A. 1999: A Fertővel kapcsolatos vitás földrajzi kérdések középkori okleveleinkben. *Soproni Szemle* 53(1): 53–62.
 KISS A. 2001: Hydrology and Environment in the Southern Basin of Lake Fertő/Neusiedl in the Late Middle Ages. *Medium Aevum Quotidianum* 44: 74–76.

- KISS A., PASZTERNÁK I. 2000: Hol volt Urkony? Történeti földrajzi és régészeti adalékok egy középkori falu topográfiájához. *Soproni Szemle* 52(4): 402–419.
- KOPF, F. 1963: Wasserwirtschaftliche Probleme des Neusiedler Sees und des Seewinkels. *Oesterreichische Wasserwirtschaft* 15(9–10): 192.
- KOPF, F. 1967: Die Rettung des Neusiedler Sees. *Oesterreichische Wasserwirtschaft* 19. 7–8: 139–151.
- LINDECK-POZZA, I. et al. 1985: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. 2. kötet. Hermann Böhlhaus Nachf., Bécs. pp. 156–157.
- LUKÁCS K. 1953: Adatok a Fertő és Rábaköz halászatának történetéhez. *Ethnografia* 64: 282–290.
- MAGYAR NEMZETI MÚZEUM RÉGÉSZETI ADATTÁRA XVIII. 242/1969. Mihály Péter terepbejárásai 1965–67.
- MAKSAY F. 1974: A magyar falu középkori településrendje. Akadémiai Kiadó, Budapest. p. 53.
- MIHÁLY P. 1971: Régészeti kutatások a nyugati Hanságban. 2. rész. *Soproni Szemle* 25(2): 109–117.
- MIKÓ S. 1992: Az 1597. évi kapuvári urbárium. 3. rész. *Soproni Szemle* 46. 333–334.
- MOL, térképgyűjtemény: S12. Div. XI. No. 34/2. 5 (19. sz. eleje); S 12 Div. XVI. No. 8. (1782?); S 12 Div. XVI. No. 10. (1782); S12 Div. XIII. No. 295:1; S16 164 (1835.); S 80 No. 7/1. (1836).
- MOL, E 156: UC Fasc. 56/No. 33–36; 12:42/3. (1608); 12: 42/4; 12: 42/6. (1639).
- MOL, Eszterházy család hercegi ágának levéltára. *Repositorium* 16.: Szentmiklós, Süttör, Hegykő uradalomra vonatkozó iratok. P 108/111–112.
- MOL, A Széchenyi család levéltára. P 623/124.
- MOL, Processus appellati 5/5211.
- MOL, S 78, 79/695: Sarród, Széplak, Fertőd – kataszteri térképek, iratok
- NAGY I. 1889: Sopron vármegye története: Oklevéltár. 1–2. kötet. Litfass Károly Könyvnyomdája, Sopron.
- PANNONHALMI M. 1999: A Fertő-tó vízgazdálkodása. *Vízügyi Közlemények* 81(2): 287.
- RIPPON, S. 2000: *The Transformation of Coastal Wetlands*. University Press, Oxford. p. 51.
- SOÓS I. 1937: Adatok a sopronmegyei középbirtokok 16. századi történetéhez. *Soproni Szemle* 1(3–4): 277.
- SZABOLCS I., ÁBRAHÁM L. 1957: A Fertő tó menti szikes talajok. *Agrokémia és Talajtan* 6. 2: 99–107.
- SZAMOTA I., ZOLNAY GY. 1906: *Magyar oklevélszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest. p. 243.
- SZONTAGH T. 1903: A Fertő-tó geológiai és mezőgazdasági viszonyainak tanulmányozására kiküldött bizottság jelentése. Pallas Részvénytársaság Nyomdája, Budapest.
- TÓTH P. 1998: A Mária Terézia-kori úrbérrendezés kilenc kérdőpontos vizsgálatai Sopron megyében. 1. kötet. *Magyar és latin nyelvű vallomások (1767)*. Soproni Levéltár/Burgenländisches Landesarchiv, Sopron/Eisenstadt. p. 171.
- VIKÉKI I. 2000: Társadalomföldrajzi vizsgálatok Sarródon. *Agrártörténeti Szemle* 42: 73–96.
- ZORKÓCZY Z. 1975: A tómeder, vízgyűjtőterület, valamint a vízháztartás adatai. In: AUJESZKY L., SCHILLING F., SOMOGYI S. (szerk.) *A Fertő-táj Monográfiáját előkészítő adatgyűjtemény*. 2. kötet. Természeti adottságok: A Fertő-táj hidroszférája és vízgazdálkodása. *Vízgazdálkodási Tudományos Kutató Intézet*, Budapest. pp. 5–43.

UTILIZATION OF THE SOUTHEASTERN BASIN OF LAKE FERTŐ BEFORE
REGULATION WORKS

A. KISS

University of Szeged, Faculty of Natural Sciences,
Department of Physical Geography and Geoinformatics,
H-6722 Szeged, Egyetem u. 2-6. e-mail: kissandi@earth.geo.u-szeged.hu

Keywords: land use, water level change, primary basin, secondary basin or inundation area, islands

Due to its extreme shallowness, the basin of Lake Fertő/Neusiedl was exploited well before the water regulation works. Before the late 19th century, therefore, the utilization of the primary lake basin and that of the inundation area were mainly dependent on the actual water levels. Located at the shallow, southeastern edge of the lake, probably the most typical sample area of temporal inundation sites is the one which belongs to the village of Sarród and its surroundings. Based on contemporary – mainly (13–)19-century – written sources, maps as well as archaeological evidence, in the present study an attempt is made to provide a simple reconstruction on some aspects of the utilization in the lake basin. While the basic utilization types such as fishery, general utilization of wetland vegetation or grazing depended on the actual water level conditions, due to historical, social as well as economic reasons and perhaps climatic variability or change, other utilization variants appeared in time (e.g. ploughing). The available contemporary information can be divided into three major groups related to the low-very low, medium-high water levels of the lake. The third group of information is connected to the special utilization types of the islands located in the basin. Applying a simple utilization model, results of the present sample area can be used as an example of source analysis in other lake related wetlands of the region.